הרב משה מרדכי אייכנשטיין
ראש הכולל שע"י ישיבת יד אהרן ב"ב

תורה שבכתב ותורה שבעל פה

א.

האם תושבע"פ כוללת אף דברים הנדרשים מי"ג מידות או לא

כתב הרמב"ם בהקדמתו לספרו הגדול: "כל המצוות שנתנו למשה בסיני בפירושן ניתנו, שנאמר 'ואתנה לך את לחות האבן התורה והמצוה' - תורה זו תורה שבכתב והמצוה זו פירושה, וציונו לעשות התורה עפ"י המצווה, ומצווה זו היא הנקראת תורה שבעל פה".

מבואר בדברי הרמב"ם שניתנו למשה בסיני תורה שבכתב ותורה שבע"פ, שהיא פירושה של התורה שבכתב, ומבואר שתושבע"פ כוללת את כל הפירוש של תורה שבכתב, הן את הדברים שהם הלכה למשה מסיני והן את הדברים הנדרשים בי"ג מידות שהתורה נדרשת בהן, שהרי אף הם פירוש התורה שבכתב.

וכן הוא להדיא שם לקמן: "רבינו הקדוש חיבר המשנה ומימות משה רבינו ועד רבינו הקדוש לא חיברו חיבור שמלמדין אותו ברבים בתורה שבעל פה, אלא בכל דור ודור ראש בית דין או נביא שהיה באותו הדור כותב לעצמו זכרון השמועות ששמע מרבותיו והוא מלמד על פה ברבים, וכן כל אחד ואחד כותב לעצמו כפי כוחו מביאור התורה ומהלכותיה כמו ששמע ומדברים שנתחדשו בכל דור ודור בדינים שלא למדום מפי השמועה אלא במידה משלושה עשרה מידות והסכימו עליהן בי"ד הגדול, וכן היה הדבר תמיד עד רבינו הקדוש והוא קיבץ כל השמועות וכל הדינים וכל הביאורים והפירושים ששמעו ממשה רבינו ושלמדו בית דין שבכל דור ודור בכל התורה כולה, וחיבר מהכל ספר המשנה ושננו לחכמים ברבים ונגלה לכל לישראל וכתבוהו כולם ורבצו בכל מקום כדי שלא תשכח תורה שבעל פה מישראל".

הרי שמבואר דהן דברים שהן בגדר הללמ"מ והן הדברים הנדרשים בי"ג מידות נכללים בכלל שם תושבע"פ, ואף הדברים הנדרשים בי"ג מידות בכל דור ודור

נחשבים בכלל המצוה שנמסרה למשה בסיני, או מפני שממשה נמסרו כללי הדרשות, ועי"כ חשיבי כל הנלמד ע"י הכללים האלו כנמסר למשה, או משום הנאמר שכל מה שתלמיד וותיק עתיד לחדש ניתן למשה מסיני ואף שלא כל דבר מסר לבאים אחריו, אך גם הן בכלל מה שנמסר למשה מסיני, דהא בכלל מה שתלמיד וותיק עתיד לחדש הן.

אמנם מה שיש להעיר על כך, הוא מדברי הרמב"ם ריש פ"א מהלכות ממרים: "בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבע"פ וכו', כל מי שאינו עושה כהוראתן עובר בל"ת וכו', אחד דברים שלמדום מפי השמועה והם תורה שבעל פה ואחד דברים שלמדום מפי דעתם באחת מן המידות שהתורה נדרשת בהן ונראה בעיניהם שדבר זה כך הוא". והרי שלכאורה מבואר מדבריו ששם תושבע"פ אינו נופל אלא על הדברים שנלמדו מפי השמועה, ולא על הדברים שנדרשו בי"ג מידות שהתורה נדרשת בהן, וצ"ע, דלכאורה נראה שיש סתירה בדבריו ממה שכתב הכא למה שכתב בהקדמתו, שאף דברים הנדרשים בי"ג מידות בכלל תושבע"פ הן, וצ"ע.

◆

ב.

ביאור הפלוגתא האם רוב התורה בכתב או בע"פ

ומה שהיה אפשר לבאר בזה הוא עפ"י הסוגיא בגיטין (ס:): "א"ר אלעזר: תורה רוב בכתב ומיעוט על פה, שנאמר 'אכתוב לך רובי תורתי כמו זר נחשבו'. ור' יוחנן אמר: רוב ע"פ ומיעוט בכתב שנא' 'כי ע"פ הדברים האלה' וגו'", ופרש"י: "רוב בכתב: רוב התורה תלויה במדרש, שכתובה למדרש בכלל ופרט וגז"ש ושאר מידות שהתורה נדרשת. ומיעוטה ע"פ: שאין רמז ללמוד לה אלא למשה נאמרה ע"פ וכו'".

פירוש לפירושו, שרש"י נתקשה היאך אמר ר"א שרוב תורה בכתב, והא רובה ע"פ? וע"ז כתב שלדעת ר"א רוב תושבע"פ אפשר להוציאה מן הכתוב, וע"כ נחשב הדבר שרוב התורה כתובה, ור"י סבר שרוב תושבע"פ אין לה רמז במקרא,

אלא נמסרת היא בע"פ, וע"כ אמר שרוב תורה בע"פ. זה היה נראה בביאור דברי רש"י ע"פ הפשט.

אמנם, בפמ"ג בריש הפתיחה הכוללת כתב בביאור דברי רש"י, בשם ספר באר שבע [וכ"כ כאן בחידושי הריטב"א כ"י וכן הוא בהקדמת הקרית ספר לרב המבי"ט], שר"א סבר שמה שנדרש מי"ג מידות נחשב ככתוב בהדיא בקרא והוי כתורה שבכתב, ותושבע"פ אינה אלא ההלכות שנמסרו במסורה בלא רמז כלל, וע"כ סבר שרוב תורה בכתב, ואילו ר"י סבר שאף דבר הנלמד מי"ג מידות נחשב כתושבע"פ וע"כ רובה ע"פ. והלכה כר"י לגבי ר"א. ובפמ"ג כתב שהנפק"מ היא האם שרי למכתב דבר הנדרש מי"ג מידות, מדין דברים שבע"פ אי אתה רשאי לכותבם, קודם שהותר משום עת לעשות לה', שאם הוי דברים שבכתב, כדעת ר"א, רשאי לכותבם, ואילו לפי ר"י יהיה אסור לכותבם, כשם שאסור לכתוב הלכות. עיי"ש.

אמנם לכאורה דברי הפמ"ג תמוהים טובא, דמעולם לא נשמע שיהיה מותר לכתוב דברי תורה קודם שהתירו לכתוב משום עת לעשות לה' וכו', זולתי דברים שבכתב ממש. דהא רבי לא כתב משנה אלא משום עת לעשות לה' וכו', והמשנה כוללת אף הלכות שנדרשות בי"ג מידות, כמש"כ הרמב"ם. וע"ע מה שהקשה עליו בספר משנת יעב"ץ לא"ז זצ"ל (או"ח ס' ל'), שלפ"ד הפמ"ג יוצא דלר"א מה שנדרש בי"ג מידות הוי דברים שבכתב, וא"כ יהיו בכלל האיסור לשנותם בע"פ, וזה דבר שלא יתכן דהיאך שנו אותם ע"פ עד שלא נכתבה המשנה, ודברי הפמ"ג צע"ג.

והנה בגמ' שם דרש ר"י בר נחמני מתורגמניה דרבי שמעון בן לקיש: כתיב 'כתוב לך את הדברים האלה' וכתיב 'כי ע"פ הדברים האלה', הא כיצד, דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן ע"פ ודברים שבע"פ אי אתה רשאי לאומרן בכתב. דבי ר"י תנא: 'אלה' - אלה אתה כותב ואי אתה כותב הלכות. ע"כ לשון הגמ'. ומן הנראה דשתי הלכות נאמרו כאן והן חלוקות ביסוד דינן. הדרשה הראשונה היא דדברים שבכתב אי אתה רשאי לומר בע"פ, וכן שדברים שבע"פ אי אתה רשאי לומר מתוך הכתב, ואילו בדרשא דבי ר"י נאמר שיש איסור בעצם הכתיבה של דברים שבע"פ, ולא רק איסור אמירה של דברים שבע"פ מתוך הכתב.

ונפק"מ מזה טובא, דבזה"ז הרי הותרה הכתיבה של דברים שבע"פ משום עת לעשות לה' וגו', כדמבואר שם ע"א, אמנם אפשר דכ"ז הוא דוקא לעניין

דתושבע"פ הותרה כתיבתה משום השכחה, אבל לשנות מתוך הכתב, שהוא האיסור מהדרשא הראשונה בגמ', לא הותר.

ונראה דכן הוא, כמבואר ברמב"ם פי"ב מתפילה הי"א - ולא יתרגם מתוך הכתב אלא ע"פ וכו' עיי"ש. הרי דמבואר דאף בזמן הזה יש איסור לשנות מתוך הכתב דברים שבע"פ, אף שהותרה הכתיבה, וכדברינו דשתי הלכות חלוקות הן [אלא דעכ"פ אין איסור אלא בלהוציא את הרבים יד"ח בקרה"ת, שהיא עיקר צורת מסירת התורה בכתב ובע"פ].

ונראה לבאר בזה עוד. יעויין בחידושי הריטב"א [וכ"ה בהגה"ה על הר"מ בהק' לפיהמ"ש, בשם הליכות עולם], דבאר דהטעם דאסרו לומר דברים שבכתב בע"פ הוא "שע"י הכתב מתבאר החסרות והיתרות וקרי ולא כתיב ואינו מתבאר אלא מן הכתב. והטעם שאסרו לומר דברים שבע"פ מתוך הכתב, שאם הלשון קצר התלמיד לא יבין ואם הוא ארוך ידמה לדברים הפשוטים ולא יחקור אחריהם וגם לא ילך לרב, וישאר ערום מן העיקרים הנמסרים בע"פ" [וע"ע בהקדמת הקרי"ס דברים נפלאים בטעם הלכות אלו].

אמנם יתכן שזה הוא רק טעם לאסור לשנות דברים שבע"פ מתוך הכתב, כי עיקר יסוד תושבע"פ הוא הפירוש והרחבת ההסבר, שזה אי אפשר אלא בע"פ, אבל לאסור מטעם זה לכתוב תושבע"פ, בלא לשנות מתוך הכתב, אין לאסור [אמנם בריטב"א נראה שכתב סברא זו אף לגבי איסור כתיבה, עיי"ש]. וטעם איסור זה, י"ל שהוא כדי שלא יבואו להחשיב תושבע"פ כתורה שבכתב, כי שניהם כתובים עלי ספר ויבואו לדרוש בי"ג מידות אף מתושבע"פ. ובכך נפיק מיניה חורבא, דהא תושבע"פ לא ניתנה להידרש בי"ג מידות, כמש"כ בגמ' שבת (קלב.) דאין למדים ק"ו מפי הלכה, ופרש"י (ד"ה עקיבא) שלא ניתנה תושבע"פ להדרש בי"ג מידות. לפיכך נאסרה הכתיבה, כדי לתת הפרדה בין תושב"כ שניתנה להדרש לתושבע"פ שלא ניתנה להידרש.

ועפ"י זה יש ליישב את דברי הפמ"ג, דהא לפי מש"כ הבאר שבע והפמ"ג בביאור מחלוקתם של ר"א ור"י, לר"א יש לדרוש אף מדבר הנדרש מי"ג מידות דהוא כתורה שבכתב ולר"י א"א למדרש גם מי"ג מידות דהוי כתושבע"פ. נמצא דלר"א דבר הנדרש מי"ג מידות הוי כדברים שבכתב, וא"כ יהיה מותר לכתוב

דברים הנדרשים בי"ג מידות. זאת, מפני שלדברינו לעיל הטעם לאיסור הכתיבה בתושבע"פ הוא כדי שלא יבאו לדורשם כתושב"כ, והא עפ"י מה שנתבאר לר"א מותר לדרוש בי"ג מידות מדברים הנדרשים בי"ג מידות, וא"כ אין בדברים הנדרשים בי"ג מידות חשש זה. לפי זה, האיסור לשנות תושבע"פ מתוך הכתב יחול לגביהם בהם רק מהטעם שכתב הריטב"א, שהוא כדי שלא יחסר בהבנת הדברים. וכן יש קצת לדקדק בלשון תנא דבי ר"י, שלא אמר אלא שאין אתה כותב הלכות ולא דברים הנדרשים בי"ג מידות, ואפשר שסבר כר"א וכמש"נ.

וא"כ יש ליישב את דברי הפמ"ג שהתקשינו בהם טובא, כיון דלפי"ז לר"א אף דלית ליה איסור כתיבה בדברים הנדרשים בי"ג מידות, ומשום דנחשב כתושב"כ כמש"כ הפמ"ג, מ"מ עד שלא נכתבה המשנה ע"י רבי משום עת לעשות לה', לא הותר אף לר"א לשנות דברים שנדרשו בי"ג מידות מתוך הכתב, וכשאר תושבע"פ. וכן מה שהקשה א"ז זצ"ל, דלפמ"ג ייצא שלר"א היה איסור לשנות בע"פ דברים הנדרשים בי"ג מידות וזה לא מסתבר כלל. ולפמש"נ יש ליישב, דאין כוונת הפמ"ג דלר"א דברים הנדרשים בי"ג מידות הוי דברים שבכתב לכל דבר, אלא דגדרם בזה תלוי לפי העניין והטעמים, וע"כ כיוון שטעם איסור הע"פ של תושב"כ הוא, כמש"נ בריטב"א, משום הקרי והכתיב והחסרות והיתרות, א"כ בודאי שאין זה שייך למה שנדרש מי"ג מידות, וע"כ היה רשאי לשנותם ע"פ, ומיושב שפיר וק"ל.

◆

ג.

ישוב על מה שהערנו בסתירת דברי הרמב"ם באות א' אי י"ג מידות הן בכלל תושבע"פ

ולפי זה היה אפשר לכאורה ליישב אף את דברי הרמב"ם, שכוונתו במש"כ בהל' ממרים, שאין תושבע"פ כוללת אלא הללמ"מ, היא משום דפסק כר"א ולא כר"י [ודלא כהפמ"ג], ומה שנכלל בי"ג מידות שהתורה נדרשת אין הוא בכלל תורה שבע"פ אלא בכלל תורה שבכתב, וכמבואר הנפק"מ מזה שהיה רשאי לכותבם אף קודם היתר הכתיבה, ושם בא לבאר את עיקר שם תושבע"פ. לעומת

זאת, מש"כ בהקדמת ספרו, שדין דברים שבע"פ איכא אף לדברים שנדרשו מי"ג מידות, כוונתו לאיסור שינון מתוך הכתב, דהתם בא לבאר את סדר השתלשלות תושבע"פ וסדר כתיבתה וכמבואר.

אלא שלכאורה אין הדבר אפשרי, דכ"ז יתכן לשיטת רש"י במס' שבת (ו' ב') שאסור לכתוב כלל תושבע"פ, ולא נכתבו המגילות סתרים אלא משום עת לעשות לה' בדברים שחששו לשכחם מחמת שהיו דברי יחיד שלא נשנו בביהמ"ד, ועי' עוד בדברי רש"י שלהי אלו מציאות (ל"ג ב' ד"ה בימי רבי). אבל לפמש"כ הרמב"ם בהקדמה ליד החזקה: "שבכל דור ודור ראש בי"ד או נביא שבאותו דור כותב לעצמו זכרון השמועות ששמע והוא מלמד ע"פ לרבים, וכן כל אחד ואחד היה רושם לעצמו כפי כוחו מביאור התורה ומהלכותיה כמו ששמע ומדברים שנתחדשו בכל דור ודור בדינים שלא למדום מפי השמועה אלא במידה משלוש עשרה מידות והסכימו עליהם בי"ד הגדול וכן היה הדבר תמיד" וכו', ומבואר דשיטתו שאין איסור אלא ללמד מתוך הכתב, וא"כ אי אפשר לבאר כלל בדבריו כמו שבארנו, דאיכא איסור כתיבה בתושבע"פ[א].

ואין לומר שכוונת הרמב"ם היא שהיו כותבים רק דברים שנתחדשו בי"ג מידות ולא הלמ"מ, ופ' הרמב"ם כר"א וכמש"נ, כי לא נראה כן מלשון הרמב"ם, שכתב שכל אחד כותב מביאור התורה **ומהלכותיה** ומהדברים שנתחדשו וכו', ונראה שכונתו שכותב הלמ"מ ודברים שנתחדשו, וא"כ עכ"פ מוכח בדעת הרמב"ם שלא כמש"כ.

וכנראה שהוא יפרש את דברי תנא דבי ר"י אלה אתה כותב ואי אתה כותב הלכות, שהם באו לאסור כתיבה ע"מ ללמד מתוכה, ככתיבת המשנה (לשיטתו) שהיתה ע"מ לחלקה ולהפיצה בישראל. או שלא סבר כרבי ישמעאל מאיזה טעם. ואולי צ"ל מ"מ שלדעת הרמב"ם נמי כל היתר הכתיבה היה מצומצם בתחילה, ולא היה היתר אלא כל אחד לעצמו וא"כ יש ליישב כדברינו, דאל"כ בלאו הכי קשה על הרמב"ם מהרבה מקומות, עי' גמ' תמורה ט"ז א' שלוש מאות הלכות

א). ועוד, העירני ידידי היקר העורך החשוב הגאון רבי רועי הכהן ז'ק שליט"א, שהלא הרמב"ם מכנה בכ"מ כל אשר לא נכתב בתורה בפירוש כדברי סופרים (עי' באורך בהשגת הרמב"ן לשורש השני ובנו"כ), ואם כן לכאורה לא ניתן לומר שהוא סובר שניתן לכנות אותן בתואר תורה שבכתב, ולכאורה דברי טעם הן.

שנשתכחו ע"י יהושע בימי אבלו של משה, וכן מהגמ' שם ע"א דר' יוחנן ור"ל קא מעיני בספרא דאגדתא בשבת והא לא ניתנה להיכתב וכו', ועוד צ"ע.

אמנם המחוור ביותר בדברי הרמב"ם, דכוונתו במש"כ בה' ממרים היא שעיקר שם תושבע"פ לעניין בי"ד הגדול הוא בהלכות שנמסרו להם, דזה עיקר תפקידם בהעתקת השמועה מדור לדור, [כמו שביאר הרי"ז הלוי עה"ת (פרשת בשלח ד"ה כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע) שנתחייב יהושע מיתה על מה שנשתכחו ממנו ההלכות בימי אבלו של משה, כמבואר בתמורה שם, משום שהוא היה אפוטרופוס על התושבע"פ כלשון הרמב"ם בהקדמתו שליהושע מסר משה את התורה **וציוהו** עליה].

אך לעניין דברים הנדרשים בי"ג מידות, הא באר שם הרמב"ם בפ"ב דרשאי בי"ד אחר שעמד אחריהם לסתור דבריהם, וא"כ אין בדברים הנדרשים בי"ג מידות עיקר כוח תורה שבע"פ הנמסר לבי"ד הגדול, אך לעניין היתר כתיבה זה וזה שווים ושניהם חשובים תושבע"פ, וזה מש"כ בהקדמתו כשבא לבאר סדר השתלשלות כתיבת תורה שבע"פ, וכמו שנתבאר.

עוד איתא שם בגמ' גיטין דלא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא על תושבע"פ, וביאור הדבר נראה משום שבהם עמל התורה בפרט, המשבר גוף ונפש, וידועים דברי התנחומא פרשת נח על כך. ועוד נראה, דהנה מצינו במתן תורה הקדמת תושבע"פ לתורה שבכתב, שהוסיף משה יום אחד מדעתו, שהוא שורש תושבע"פ (עי' פרי צדיק שלח ב'), וכן מצינו "כאשר ציווך במרה", מצות נבואה שהיתה קודמת למ"ת. ויש לבאר עפ"י דברי המהר"ל בספר תפארת ישראל (מג, ב) שכ"ז משום שתושבע"פ קרובה לדרגת המקבל, וע"כ הברית היא עם תושבע"פ דייקא, שע"י מתחברת כנס"י עם הקב"ה בפרט.